

Tillgång till rättslig prövning i Europa

I artikel 47 i kapitlet Rättskipning i Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna garanteras alla ett effektivt rättsmedel och en opartisk domstol.

Bakgrund

Enligt internationell och europeisk lagstiftning om de mänskliga rättigheterna ska EU-medlemsstaterna garantera alla rätten till domstolsprövning eller till alternativ tvistelösning och få gottgörelse om deras rättigheter kränks. Det är detta som är rätten till rättslig prövning. Enligt EU-lagstiftningen har alla också rätt till ett effektivt rättsmedel inför domstol för att se till att de rättigheter som EU-lagstiftningen ger dem respekteras. Ett viktigt område är antidiskrimineringslagstiftningen där EU-rätten förbjuder diskriminering på grund av kön, ras eller etniskt ursprung, sexuell läggning, ålder, funktionshinder, religion eller övertygelse. Informationen i detta faktablad om tillgång till rättslig prövning är främst inriktad på antidiskrimineringslagstiftningen och tar inte upp straffrätten.

Huvudfrågor

Utan rätt till rättslig prövning kan offren inte hävda sina rättigheter eller få gottgörelse för den skada de har lidit.

Rätten till rättslig prövning kan delas upp i följande beståndsdelar:

- Rätt till en rättvis och offentlig prövning av en oberoende och opartisk domstol.
- Rätt att få juridisk rådgivning, bli försvarad och företräd under en domstolsprövning.
- Rätt till rättshjälp om offret inte kan förväntas företräda sig själv i domstolen och inte själv kan betala en advokat.
- Rätt att få sitt fall prövat inom rimlig tid och att få tillräcklig gottgörelse.

Vägar till rättslig prövning

Tidsfrister

En person som anser sig vara offer och därför vänder sig till domstol måste inleda det rättsliga förfarandet inom en viss tidsfrist. Tidsfristerna ska ge en rättvis balans: Offret behöver få tillräcklig tid på sig för att avgöra om det finns anledning att vända sig till domstol, men tidsfristen får inte vara för lång eftersom det skulle innebära en osäker situation för den som påstås ha gjort sig skyldig till diskriminering. De flesta EU-medlemsstater har tidsfrister på mellan tre och fem år. På arbetsmarknadsområdet är tidsfristen dock ofta kortare, vilket till exempel är fallet i Slovenien där den är åtta dagar.

EU-medlemsstaterna ska se till att tidsfristerna inte är för korta. De kan överväga att börja räkna tidsfristen först när offret blir medvetet om kränkningen.

Vem har rätt att väcka talan i domstol (talerätt)

Inom antidiskrimineringslagstiftningen är EU-medlemsstaterna skyldiga att ge organisationer, till exempel icke-statliga organisationer och fackföreningar, rätt att med offrens medgivande föra deras talan eller föra talan till stöd för offren. Vissa medlemsstater (bland annat Belgien, Ungern och Irland) tillåter att organisationer för talan inför domstol även om ett offer inte kan identifieras eller om det finns ett diskrimineringsmönster. Detta kallas att *föra talan i det allmännas intresse*. Förutom när det gäller antidiskrimineringslagstiftning och miljölagstiftning är det vanligen bara offret eller dennes företrädare som kan väcka talan i domstol.

Medlemsstaterna bör överväga att tillåta talan i det allmännas intresse. Detta är viktigt eftersom offren ofta inte själva vänder sig till domstol eftersom de:

- inte känner till sina rättigheter,
- inte har råd,
- är rädda för negativa konsekvenser, som att förlora sitt arbete om de klagar på sin arbetsgivare.

Hur lång tid tar domstolsprövningen

Hur lång tid det tar för en domstol att avgöra ett mål beror på hur komplicerat det är och antalet överklaganden. Därför är det inte möjligt att säga exakt hur lång tid domstolsprövningar bör ta. I vissa EU-medlemsstater är det långa fördröjningar. Om offren tvingas vänta för länge kan det innebära att rätten till domstolsprövning blir poänglös. Långa väntetider kan också avskräcka offren från att vända sig till domstol överhuvudtaget.

EU-medlemsstaterna bör överväga att införa snabbbehandling av brådskande fall. Om fallet gäller krav på ganska små belopp eller inte innebär några komplicerade bevis- eller rättsfrågor skulle enklare förfaranden kunna införas. Exempel på detta finns i Österrike, Belgien, Ungern och Storbritannien.

Rättskostnader och rättshjälp

För många människor är det för dyrt att vända sig till domstol. Alla EU:s medlemsstater erbjuder någon form av rättshjälp som innebär att staten hjälper till att betala en advokat eller utser en advokat som företräder personen ifråga. För att avgöra om en person har rätt till rättshjälp gör en del medlemsstater en prövning av personens tillgångar och en del medlemsstater väger också in hur sannolikt det är att domstolen ska döma till den berörda personens fördel.

Även om det inte finns någon absolut rätt till rättshjälp enligt lagstiftningen om de mänskliga rättigheterna använder Europadomstolen ett annat test. Den undersöker betydelsen av den rättighet som den berörda personen vill hävda och om ett avslag på en begäran om rättshjälp skulle hindra att den berörda personen får en rättvis prövning. Eftersom Europadomstolens test är mer generöst är det troligt att många offer i EU medlemsstaterna inte får den rättshjälp de borde få.

Medlemsstaterna ska se till att rättshjälp är tillgänglig när det behövs för att garantera en rättvis rättegång. De kan också överväga att:

- inrätta centrum som erbjuder kostnadsfri rättshjälp,
- uppmuntra medborgarna att ta en försäkring som täcker rättshjälp,
- främja att tvister avgörs av alternativa tvistelösningsmekanismer.

Rätten till gottgörelse

Offer har rätt till gottgörelse som kompenserar den skada de har lidit och som avskräcker nya förövare eller upprepade handlingar. Ekonomisk ersättning är den vanligaste gottgörelsen. Storleken på ersättningen i diskrimineringsfall varierar betydligt mellan EU-medlemsstaterna. Dessa skillnader kan helt enkelt förklaras med skilda levnadskostnader i olika länder. Ersättningsnivåerna är inte alltid tillräckligt höga för att avskräcka förövarna eller kompensera för den skada som offren lidit.

EU-medlemsstaterna skulle kunna undersöka om ersättningsnivåerna i diskrimineringsfall är tillräckliga.

Möjligheter att få rättsprövning på europeisk och internationell nivå

Personer som inte har lyckats få rätt i de nationella domstolarna kan vända sig till organ på EU-nivå eller internationell nivå. EU domstolen kan döma i mål som gäller brott mot EU-rätten. Personer som anser att deras mänskliga rättigheter har kränkts hänvisas dock oftare till Europadomstolen, som övervakar efterlevnaden av den europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna. Europeiska kommittén för sociala rättigheter kan också ta emot kollektiva klagomål från vissa organisationer om överträdelse av den europeiska sociala stadgan. Dessutom kan FN-organ besluta i klagomål om överträdelse av FN-mänskliga rättighetskonventioner, om den berörda staten har accepterat proceduren.

Systemen har olika fördelar. EU-domstolen har strikta regler om talerätt, vilket i praktiken gör det svårt att få sitt fall prövat i domstolen. Europadomstolen har extremt många mål, vilket gör att det blir långa väntetider innan en dom kan meddelas. Reformerna har genomförts för att göra det lättare att behandla likartade fall tillsammans. Europeiska kommittén för sociala rättigheter får bara behandla klagomål från organisationer, inte från enskilda personer. Att vända sig till FN-organen kostar mindre eftersom den som klagat inte behöver företrädas av en advokat. Deras beslut är dock inte rättsligt bindande.

EU-medlemsstaterna bör överväga att utvidga bestämmelserna om talerätt inför EU-domstolen. De bör också se till att de genomför de förändringar i sin lagstiftning som Europadomstolen kräver i sina domar så att man undviker återkommande brott. Vidare bör de överväga att godkänna att FN-organen prövar klagomål som rör FN:s fördrag, om de inte redan har gjort det.

Mer information:

En översikt över den verksamhet som Europeiska unionens byrå för grundläggande rättigheter bedriver när det gäller tillgång till effektiv och oberoende rättskipning i Europa finns på byråns webbplats på adressen:

http://fra.europa.eu/fraWebsite/research/projects/proj_accessingjustice_en.htm

Byråns rapport "Tillgång till rättslig prövning i Europa: en överblick av utmaningar och möjligheter" (*Access to justice in Europe: an overview of challenges and opportunities*) kommer att vara tillgänglig på webbadressen:

http://fra.europa.eu/fraWebsite/research/publications/publications_en.htm